

KORXONALARDA BOSHQARUV TIZIMIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ilmiy rahbar: Umarov Ilhomjon Yuldashevich

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrası professori,

Rasulova Mohinur Mahmudjon qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Menejment” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Korxonalarda boshqaruv tizimi samaradorligi turli ichki va tashqi omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonada muvaffaqiyati faqat ishlab chiqarish resurslariga emas, balki ularni qanday boshqarish tizimi orqali yo‘naltirilishiga ham bevosita bog‘liqdir. Shu sababli boshqaruv tizimiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Boshqaruv tizimiga ta’sir etuvchi omillar odatda ikki katta guruhga bo‘linadi: ichki omillar va tashqi omillar [1]. Ichki omillar korxonada ichidagi jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lib, ularga tashkiliy tuzilma, inson resurslari, ishlab chiqarish texnologiyalari, moliyaviy holat va korporativ madaniyat kiradi. Tashqi omillar esa bozor sharoiti, raqobat darajasi, davlat siyosati, iqtisodiy barqarorlik va texnologik rivojlanish kabi korxonada tashqarisidagi ta’sirlarni o‘z ichiga oladi.

Ichki omillar orasida eng muhimlaridan biri bu inson resurslaridir. Xodimlarning malakasi, tajribasi va motivatsiyasi boshqaruv samaradorligini bevosita belgilaydi. Peter Drucker fikricha [2], tashkilotning eng muhim resursi inson kapitalidir va samarali boshqaruv aynan inson resurslarini to‘g‘ri yo‘naltirishga asoslanadi. Agar korxonada xodimlar yetarli darajada malakali bo‘lmasa, boshqaruv tizimi qanchalik mukammal bo‘lmasin, kutilgan natija olinmaydi.

Tashkiliy tuzilma ham boshqaruv tizimining muhim ichki omillaridan biridir. Markazlashgan yoki markazlashmagan boshqaruv shakli korxonaning qaror qabul qilish tezligiga va moslashuvchanligiga ta'sir qiladi. Masalan, yirik korporatsiyalarda markazlashmagan tuzilma tezkor qarorlar qabul qilish imkonini beradi, kichik korxonalarda esa markazlashgan tizim samaraliroq bo'lishi mumkin.

Tashqi omillar ichida bozor raqobati alohida o'rin tutadi. Raqobat kuchli bo'lgan muhitda korxonalar doimiy ravishda boshqaruv tizimini takomillashtirishga majbur bo'ladi. Shuningdek, davlatning iqtisodiy siyosati, soliq tizimi va kredit shartlari ham boshqaruv qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Quyidagi jadval korxonalar boshqaruv tizimiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tizimli ravishda ko'rsatadi:

Boshqaruv tizimiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

1-jadval

Omillar guruhi	Asosiy omillar	Boshqaruvga ta'siri
Ichki omillar	Inson resurslari	Samaradorlik va unumdorlikni belgilaydi
	Tashkiliy tuzilma	Qaror qabul qilish tezligi va aniqligi
	Texnologik daraja	Ishlab chiqarish samaradorligi
	Moliyaviy resurslar	Investitsion imkoniyatlar
Tashqi omillar	Bozor raqobati	Strategik qarorlarni shakllantiradi
	Davlat siyosati	Huquqiy va iqtisodiy cheklovlar
	Iqtisodiy barqarorlik	Risk darajasiga ta'sir qiladi
	Texnologik rivojlanish	Innovatsiyalarni joriy etish

Manba: mualliflar tomonidan tayyorlandi.

Boshqaruv tizimining o'ziga xos xususiyatlari ham korxonalar turiga qarab farqlanadi. Yirik korxonalarda boshqaruv ko'proq rasmiylashtirilgan va qat'iy ierarxiyaga asoslangan bo'ladi. Kichik biznes subyektlarida esa boshqaruv moslashuvchan va tezkor qarorlar qabul qilishga yo'naltirilgan bo'ladi. Shuningdek, zamonaviy boshqaruv tizimlarida raqamlashtirish jarayoni muhim rol o'ynaydi. Axborot texnologiyalarining joriy etilishi qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi va inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytiradi. World Bank tahlillariga ko'ra [3], raqamli boshqaruv tizimiga ega korxonalarda samaradorlik an'anaviy tizimlarga nisbatan yuqoriroq bo'ladi.

Boshqaruv tizimining yana bir muhim xususiyati uning moslashuvchanligidir. Zamonaviy iqtisodiyotda sharoitlar tez o'zgarib boradi, shu sababli korxonalar tashqi muhitga tez moslasha olishi kerak. Moslashuvchan boshqaruv tizimi korxonaning barqarorligini ta'minlaydi va risklarni kamaytiradi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalar oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu boshqaruv tizimini doimiy ravishda takomillashtirishdir. Global iqtisodiyotning tez o'zgarishi, raqobatning keskinlashuvi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va iste'molchilar talabining murakkablashuvi boshqaruv tizimlaridan yuqori darajadagi moslashuvchanlik va innovatsion yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu sababli boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish bugungi kunda strategik zaruratga aylangan.

Boshqaruv tizimini takomillashtirishning asosiy sababi - tashqi muhitning beqarorligi va noaniqligidir. Bozor iqtisodiyotida korxonalar doimiy ravishda iqtisodiy tebranishlar, inflyatsiya, valyuta kursi o'zgarishi va raqobatchilarning yangi strategiyalari bilan yuzma-yuz keladi. Bunday sharoitda an'anaviy, qat'iy boshqaruv modellari samarali ishlamaydi. Shu bois moslashuvchan boshqaruv tizimlari (agile management, lean management) tobora keng qo'llanilmoqda.

Henry Mintzberg boshqaruv tuzilmalarini o'rganib, zamonaviy tashkilotlar uchun qat'iy ierarxiyadan ko'ra [4], moslashuvchan va organik tuzilmalar samaraliroq ekanini ta'kidlagan. Uning fikriga ko'ra, tez o'zgaruvchan muhitda

qarorlar pastki bo'g'inlarda tezroq qabul qilinsa, tashkilotning umumiy samaradorligi oshadi.

Moslashuvchanlikni oshirish boshqaruv tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Moslashuvchan korxonalar tashqi o'zgarishlarga tez javob bera oladi, yangi bozor sharoitlariga moslashadi va raqobatbardoshligini saqlab qoladi. Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida ko'plab korxonalar raqamli boshqaruv va masofaviy ish tizimiga o'tishga majbur bo'ldi. Bu jarayonda moslashuvchan boshqaruv tizimiga ega kompaniyalar tezroq tiklandi va bozorda o'z o'rnini saqlab qoldi.

Innovatsion yondashuvlarni joriy etish ham zamonaviy boshqaruvning ajralmas qismidir. Innovatsiya nafaqat texnologik yangiliklarni, balki boshqaruv uslublarini ham o'z ichiga oladi. Raqamli transformatsiya jarayoni boshqaruv tizimlarini tubdan o'zgartirmoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), bulutli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlar boshqaruv qarorlarining aniqligini oshirmoqda.

World Bank ma'lumotlariga ko'ra, raqamli transformatsiyani amalga oshirgan korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi o'rtacha 20–30 foizga oshgan. Bu innovatsion yondashuvlarning iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sirini ko'rsatadi.

Innovatsion boshqaruvning amaliy misollaridan biri sifatida Amazon kompaniyasini ko'rish mumkin. Amazon o'z faoliyatida sun'iy intellekt asosidagi tavsiyalar tizimi va avtomatlashtirilgan logistika boshqaruvini joriy etgan. Natijada yetkazib berish tezligi oshgan va mijozlar qoniqish darajasi yuqori darajaga chiqqan. Yana bir misol sifatida Tesla kompaniyasini keltirish mumkin. Tesla boshqaruv tizimida innovatsion yondashuvlar, jumladan, real vaqt ma'lumotlariga asoslangan ishlab chiqarish nazorati va doimiy yangilanish (over-the-air updates) tizimi qo'llaniladi. Bu esa kompaniyaga tezkor innovatsiya qilish imkonini beradi.

Zamonaviy boshqaruv tizimida yana bir muhim jihat bu inson omilining o'rni hisoblanadi. Texnologiyalar qanchalik rivojlangan bo'lsin, qaror qabul qilish va strategik yo'nalishni belgilashda inson kapitali asosiy rol o'ynaydi. Shu sababli xodimlarning malakasini oshirish, ularni innovatsion fikrlashga o'rgatish boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyot sharoitida ma'lumotlarning tezkorligi va aniqligi boshqaruv qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv (data-driven management) tizimlari xatoliklarni kamaytiradi va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy iqtisodiy sharoitda boshqaruv tizimini takomillashtirish, moslashuvchanlikni oshirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlashning asosiy sharti hisoblanadi. Raqamlashtirish, innovatsiya va moslashuvchan boshqaruv tizimlari orqali korxonalar nafaqat ichki samaradorlikni oshiradi, balki global bozorda ham mustahkam o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.A. Maxkamova, S.A. Ibragimova, G.Z. Shagaipova. Menejment. Darslik. -T.: "Fan va texnologiyalar nashriyot- matbaa uyi", 2021. 312 bet.
2. Peter Drucker. The Practice of Management. Harper & Row, 1954.
3. World Bank. World Development Report: Digital Dividends. Washington D.C., 2016–2024.
4. Henry Mintzberg. Structure in Fives: Designing Effective Organizations. Prentice-Hall, 1983.

